

ԱՐԱՐԱՏ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԵՏՄԵԿԱՆ, ԲԱՆՎԱՐՈՒԿԱՆ, ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԴԱՅԻՆ՝

ԹԻԻ Ա. — ՇՐՋԱՆ Ը.

1875

ՏԱՐԻ Է. — ՅՈՒՆՎԱՐ 34

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՆՑԵԱԼՆ.

(Երբեք երբ քիչ է ժողովրդի).

Երբեք Ընդհանուր առ Մանուէլ
կայսրն Յունաց փոխարինած պատասխա-
նը շատ հետաքրքրական և խորին ուշա-
դրութեան արժանի է, յորում անկեղծ
ոգևով և քրիստոնէական ճշմարտասէր
եռանդեամբ՝ իբրև հրեշտակ իմն խաղա-
ղութեան՝ վարդապետական բանիւք կը-
ջանայ կայսեր կարծրացեալ սիրտը ամու-
քել և կակղացնել՝ յորդորելով ի սէր և
ի խաղաղութիւն՝ առանց ունին տալոյ չա-
րագրգիռ նախանձու, առանց հպարտու-
թեան: Իբր թէ կայսեր բուն միտքը չը-
հասկանալով, և ի վերին երես ձեացու-
ցած երկուց եկեղեցեաց և ազգաց ի սէր և
ի միութիւն առաջնորդելոյ անխոնջ ջանք
կատնէ և կգովէ զնա, բայց կյաւելու ցոյց
տալ թէ նոյն նպատակի հասանելոյ համար
որպիսի խոհմ և զգոյշ ընթացք բռնել
պէտք է, և թէ եղած ստեղծութիւնք՝ հա-
լածանքն և հայհոյութիւնք երբեք չեն
կարող նոյն նպատակին օգնել, որք թէ և
ձեզնի շատերուն համար արդարութիւն,

աստուածային օրինաց կատարման վրէժ-
խնդրութիւն և երկնից արքայութիւնը
ժառանգելոյ միջոցներ կհամարուին՝ ձեր
իշխանութեան ներքև գտնուած մեր (Հա-
յոց) եկեղեցիքը աւերելով, խաչերը խոր-
տակելով, սեղանները կործանելով, պաշ-
տամունքները ծաղրելով, պաշտօնեայքը
նեղելով և հալածելով՝ այնքան չափա-
զանց և առաւելութեամբ, զի անհաւատ-
ներէն (քրիստոնեայ չեղող) անգամ այն-
պիսի վատութիւններ չեմք կրեր՝ գրեթէ
դեռ շատ երկար և կարեւոր ակնարկու-
թեամբք և պարունակութեամբք:

Ընդհանուր օրով ևս պատրուակեալ
միութեան խնդրոյ վերայ բաւական թըղ-
թակցութիւնք և երթեկեկութիւնք եղած
են, սակայն Յոյնք՝ ինչպէս նաև Յունաց
եկեղեցական պաշտօնէութիւնն և կայսր
երբեք գոհ եղած չէին. և ինչպէս կա-
րող էին գոհ մնալ՝ քանի որ բուն խաղ-
ախ նպատակը չէին կարող ի գլուխ տա-
նել: Ի՞նչ ըստ կրօնականին և թէ ըստ ծի-
սականին ինչ որ խնդիր և առաջարկու-
թիւն կյարուցանէին, ի Հայոց և ի Հայ-
րապետէ շատ զեղեցիկ և պարզ պատաս-
խանները կստանային: Բայց և այնպէս չէին
հանդարտեր, և կտքնէին ինչպէս կըսեմք

լա-նի-ն կարծեցնել կամ ցուցանել, մինչդեռ կրօնամոլութեան ծայրայեղութենէ աւելի դառն և վատթար մի նպատակ ունէին, որում կարող էի աւելի յարմար բացայայտիչ անուն տալ՝ եթէ անկախ յինէն հանգամանք ինչ արգելք չլինէր, սակայն չեմ կարող ևս այս խընդիրը գէթ գոյլն ինչ շարժարժած անցնիլ:

Յոյնք բաւական խորամանկ և նենգութեամբ միջոցներ հնարելէ և ի գործ արկանելէ զինի՝ այլ ևս համբերութեան անդ չմնաց, և (1172 Փ. թուին) պարզապէս ինն խնդիր առաջարկեցին առ Շնորհալին՝ Աերսէս:

Իննիւրորդ (վերջին) առաջարկութիւնն էր՝ զի Հայոց Աթուղիկոսի գրեթէ ընտրութիւնը և հաստատութիւնը Յունաց թագաւորն պիտի կատարէր: Եհաւասիկ այս էր բուն և առաջին խնդիր, որոյ ներքեւ ծրագրեալ էր Հայոց Եղգի և Ակի-ղեցւոյ ազատութիւնը և անկախութիւնը՝ ինչպէս նաեւ զոյութիւնը՝ հեազհետէ ջնջիլ:

Աերսէս Շնորհալի անշուշտ քաջ դիտէր վտանգը, և սիրտը ծանրապէս կը ճմլուէր, բայց դարձեալ համբերատար ոգւով՝ խոհեմութիւնը և աշխարհավարական ուղղութիւնը շարունակեց, և պատճառելով որ՝ ինչպէս Հայոց՝ նոյնպէս Ապիսկոսոսաց բազմութիւնն ի Մեծ Հայս և Բրեւելեան Եշխարհի մէջ են, և առանց ընդհանուր եկեղեցական և ազգային Ժողով կազմելոյ և իմաստին խորհելոյ և հաւանելոյ՝ ինքնին կամ մասնաւոր եղանակաւ չէր կարող բոլոր առաջարկութեանց վճռական պատասխանները

տալ, որպէս զի Եղգի մէջ երկպառակութիւն չծագի և աւելի փնտաւար հետեւանք յառաջանայ: Աւստի ամեն կողմ հրաւերներ ուղղեց ազգ առնելով շարժուած խնդիրները, և կկնդրէր աղօթից ապաստան լինել և պատրաստ կալ՝ զի երբ կրկին հրաւիրանաց թուղթեր ստանան՝ ժամադրեալ ժամանակին դան հասնին առ ինքն ի Հռովմայ:

Սակայն զեռ հրաւերը չերկրորդած՝ Արանելին Աերսէս առ Աստուած կփոխուի, և այսպէս կազատուի յիշեալ ծանր վտանգի պատասխանատուութենէն և սրտամաշ հոգսերէն: — Ի հարկէ՝ եթէ Յունաց ղիրք և լայնատարած տէրութիւն՝ հզօր, և նոցա գէմ Հայոց նոր ի նորոյ զարգանալոյ վերայ եղած ղիրք՝ տկար չլինէին, ինչպէս նաեւ Յունաց իշխանութեան և տիրապետութեան ներքեւ եղած երկիրներում շատ Հայեր չզանուէին, երկնչելոյ առիթ և վտանգի տեղ չէր լինէր: —

Արկին յիշատակութեան և գովեստից արժանի է Շնորհալոյն այսպիսի վտանգաւոր ժամանակի և կնճռոտ խնդրոյ մէջ տաղնապած միջոցում՝ Հայոց գրականութիւնը և դաստիարակութիւնը խրախուսել և առաւելապէս արդիւնաւորելն, և թէ սորա օրով մեր գրականութիւնը ո՞րքան ճոխացաւ և ընտիր ընտիր երկեր ընդունեցաւ, բաւական գրական հեղինակներ ծաղկեցան և զարգացան, զեղեցիկ հեղինակութիւնք և թարգմանութիւնք տարածուեցան շատ տեղեր, Հայկական լեզուի մէջ սպրդեալ ինչ ինչ խանգարմունքները ջնջուեցան, ինչպէս որ աւելի ճօխ և զեղեցիկ պատմադրուած է ազգային, եկեղեցական և դպրութեան պատմու-

Թեանց մէջ, յորս լիովին կարող է գտնել
հետաքրքիր ընթերցասէրն:

(Երբեք չէ)

Վ. Վ. ՄԱՆԿՈՒՆԻ.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏ, ՈՒՐԱՅՈՂԱՅ,
ՀԵՐԶՈՒԱՅՈՂԱՅ ԵՒ ԲԱՅԱՆԵԼՈՅ ՑԵԿԵՂԵՑՈՅՆ ՀԱՅՈՑ.

ՅԼՈՒԱԶԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Զպատմութիւն հալածչաց Եկեղեցւոյն Հայոց,
ուրացողաց, հերձուածողաց և բաժանելոց՝ գրե-
ցաք մեր հետեւելով աղցային պատմաբանից մե-
րոց՝ Խորենացւոյն և Յովհաննու Վաթուղիկոսի
բաղդատութեամբ ընդ Չամչեանն կոչեցեալ պատ-
մագրութեան, որպէս և զԺողովոց Եկեղեցւոյն Հա-
յոց իբրև առաջին հատոր սորին հանդերձ Եկե-
ղեցական կանոնադրութեամբն, ըստ զխակարգու-
թեանց Աղիւսակին Միքայէլ Արքեպիսկոպոսի
Սալլանդեան՝ կոչեցեալն ի նմանէ Պատմութիւն
Եկեղեցւոյն Հայոց յաղիւսակս համառօտեալ տը-
պապրեալ ի Մոսկով յամի 1841, որ է ցանկ մի-
այն զխակարգութեանց պատմութեանս որպէս
և ժողովոցն Վաթուղիկոսաց, թագաւորաց նա-
հատակաց և թարգմանչաց, բովանդակելոց ի վեց
աղիւսակս, զորոց ամենից զպատմութիւնսն յանձն
առեալ եմք գրել ըստ այսմ կարգի, եթէ Տէր
յաջողեցէ մեզ յետ այսորիկ, մաքրելով զամե-
նեցուն անցս ի սուտակասպաս և ի պատուատեալ
պատմադրութեանցն Չամչեան, որ զանունն գնելով
այնմ եռահատոր մատենի Պատմութիւն Հայոց,
ստուարացուցեալ է զայնս գրեթէ բովանդակ ստու-
թեամբ բանից ի հաճոյս Հռոմայ ընդ դէմ ստու-
գութեան գրուածոց նախնեացն մերոց մատե-
նապոսաց և պատմաբանից, և այս յաւետ ի վեպս
պատմութեան անցից Վաթուղիկոսաց Ազգիս ի
յետին դարս, որոց եկեղեցական կառավարութիւն
ազգի մերոյ եղեալ է ընդ տեսութեամբ և ընդ ի-
րաւասութեամբ պապին Հռոմայ շինուածոյ թըղ-
թոց և ինքնահնար նամակաց յանուն Վաթուղի-
կոսաց Ազգիս, որոց և ոչ հետք երևին առ ազ-
գային պատմադիրս և ոչ ի դիւանս Վաթուղիկոսաց
մերոց:

Այս եղև մեզ առիթ զխաւոր գրելոյ զՊատ-
մութիւն Եկեղեցւոյս մերոյ ի վեց առանձին դիրս
ըստ վեցից աղիւսակաց Սալլանդեան Միքայէլի՝ որ-
պէս ասացաք, յորոց նախ զերկուս զայսոսիկ զպատ-
մութիւն Ժողովոց և զպատմութիւն հալածչաց
Եկեղեցւոյն Հայոց զխաւորելով, զշորեանն ևս
ըստ այսմ կարգի գրել ունիմք Տեառն յաջողու-
թեամբ յետ այսորիկ, եթէ ձեռնտու լիցի մեզ և
ժամանակն:

ԱՐԷԼ ԱՐՔԵՊԵՍԿՈՊՈՍ

Հայոց Եկեղեցւոյն հայաշէղտ, սրբապետ,
հերձուածող Բաշանեալ, Բաշա-որդ, Լին:

ՅՕԴ. Ա.

Աննէ և Սահարէ Բաշա-որդ հալածչէ:

(Եմք Տեառն 34): Ընանէ որդի Ար-
գարու յետ մահու հօրն թագաւորէ Հա-
յոց Արգեսիւս. և Սանատրուկ քեռորդի
Արգարու հակառակ Ընանեայ՝ ի հա-
ւարչան. և նախարարք Հայոց թողեալ
զհաւատս և ոչ անագան ի կռապաշտու-
թիւն դարձեալք, յայն շրջեցին և զմիտս
Սանատրուկոյ՝ մերժելով զօրէնս քրիս-
տոնէութեան, յոր ինքեանք յեկեղեց
Արգարու կեղծաւորութեամբ առ երեսս
զառաջինն հաւատացեալքն էին:

Այսպէս և Ընանեայ զքրիստոսական
հաւատսն թողեալ, բանայ զտաճարս կը-
ռոցն Արգեսիւս և խորհէ բառնալ ըզ-
Փրկչական պատկերն որ ի վերայ դրան
քաղաքին, դժկամակեալ ընդ դործս Ժո-
ղովրդեան որք ի պատիւ պատկերին կան-
խէին: Այլ Արգէ եպիսկոպոսի աստուա-
ծային յայտնութեամբ իրացն կանխագէտ
լեալ, յանյայտս ծածկէ յորմն ի գիշերի
զաստուածային պատկերն. առ որ և խոր-
հուրդ թագաւորի ի մտացն անկանէր
յաստուածային խնամոց: